

ІСТОРІЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Олександр Музичко

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ СПАДЩИНІ ПРОФЕСОРА І.А. ЛИННИЧЕНКА (1857–1926)

Висвітлення теоретичних поглядів істориків є неодмінним компонентом сучасних історіографічних студій¹. У цьому плані вдячною оранкою для дослідника є кінець XIX – початок XX ст. – час зламу у розвитку європейської історіографії, переосмислення істориками свого теоретичного інструментарію, пошуку місця для історичної науки у системі наукового знання². Історіографи цілком закономірно приділяють увагу не лише тогочасним визнаним історикам-теоретикам, але й їх колегам, теоретичні аспекти поглядів яких доводиться реконструювати шляхом складання «мозаїки» з фрагментарних думок, що розпорошені в оприлюднених та рукописних працях³. Подібні реконструкції необхідні задля більш глибокого осягнення складного та суперечливого процесу розвитку світової та, зокрема, української історіографії наприкінці XIX – на початку XX ст.

Метою цієї статті є аналіз поглядів на теоретико-методологічні аспекти історичної науки доктора руської історії, члена-кореспондента Краківської та Російської Академії наук, професора Новоросійського університету Івана Андрійовича Линниченка (1857–1926)⁴. І. Линниченко безумовно належав до істориків-практиків чи фактографів, для яких позитивістське збирання та систематизація джерел належали до головних пріоритетів наукової діяльності. Тому не дивно, що історіографи, за виключенням відомого одеського історіографа Т. Попової, навіть не відзначали теоретико-історичну складову у творчій спадщині І. Линниченка⁵. Такий стан дослідження зазначеної проблеми суттєво гальмує процес вписування неоднозначного образу І. Линниченка до контексту історіографії кінця XIX – початку XX ст. Вивчення відповідних поглядів І. Линниченка дозволяє більш предметно з'ясувати питання про приналежність дослідника до певних історіографічних напрямків та шкіл, його

внесок у науковий рух, складну систему взаємовпливів між істориками кінця XIX – початку XX ст.

Відповідний аспект спадщини І. Линниченка проаналізовано на основі комплексного підходу до вивчення історичних джерел. Розглянуто не лише оприлюднені праці історика, деякі з яких вперше залучено до історіографічного аналізу, але й його численну рукописну спадщину. Серед праць науковця можна виокремити такі групи: 1) лекції; 2) статті з археології; 3) наукові монографії, статті та рецензії з медієвістики; 4) історико-літературні, біоісторіографічні та меморіальні статті та рецензії, присвячені тематиці XVIII – початку XX ст.); 5) статті з історії та теорії педагогіки; 6) статті з питань організації наукових досліджень; 7) просвітянська та суспільно-політична публіцистика; 8) щоденники та спогади. Епістолярна спадщина І. Линниченка, що здебільшого зберігається в архівах Києва, Москви та Санкт-Петербургу, дозволяє з'ясувати самоідентифікацію історика в історіографічному середовищі, творчі плани. Важливим доповненням до цих основних історіографічних джерел є деякі спогади та наукові праці сучасників І. Линниченка. Обрано хронологічний підхід до викладення матеріалу, адже це дозволяє висвітлити еволюцію поглядів І. Линниченка.

За відгуком видатного російського історика С. Платонова, І. Линниченко отримав хорошу наукову школу та цілковито оволодів науковим методом⁶. Справедливість цього висновку є очевидною, адже у 1875–1880 роках І. Линниченко навчався на історичному відділенні історико-філологічного факультету Київського університету Св. Володимира під безпосереднім керівництвом О. Котляревського, В. Антоновича та В. Іконнікова. З іменами цих професорів пов'язано становлення позитивістської історіографії в Україні. Загальні настанови позитивізму відбилися у документалізмі київської школи істориків. Водночас більшість з них віддали певну данину ідеалістичному в своїй основі слов'янофільському вченню. І. Линниченко відзначав еkleктичний характер формування своїх поглядів: «за своє довге життя я бачив багато осіб різних професій, звань, станів, якостей, талантів. Будь-який, хто потрапляв до мого кругозору, залишав у ньому свій слід, скороминущий, тьмяніючий під попилем часу»⁷. У роки навчання у київській гімназії він прочитав твори Тургенєва, Достоевського,

Толстого, Добролюбова, Писарева, Михайловського⁸. У 1874 році він відвідував засідання загальноросійського археологічного з'їзду у Києві, де його найбільше вразила доповідь видатного етнографа О. Міллера присвячена порівняльному аналізу українських дум та російських билин. Досконале знання європейських мов дозволило йому ознайомитись в оригіналі з працями істориків античної доби - Моммзена, Гібона, Преллера. Позаяк у гімназії головну увагу приділяли викладанню природничих наук, І. Линниченко мав можливість всебічно ознайомитись з основами позитивістської філософії. Таким чином, на момент вступу в університет І. Линниченко мав уявлення про різні модифікації пануючого у тодішній науці позитивізму. Тому не дивно, що на початку університетського навчання він захоплювався працями Бокля, Дрепера, філософіями та теоріями історії. «Будувати історичні системи, відшукувати дух історії здавалося нам тоді далеко не складним, кожний з нас мріяв у майбутньому стати російським Боклем, створити свою історичну систему», - зауважував він⁹.

Однак його вчителі віддавали перевагу суто фактологічній та навіть бібліографічній праці. Ця обставина викликала певне розчарування в І. Линниченка. На першому курсі він відвідав більше лекцій природничого, ніж історико-філологічного циклу. З природничих наук йому найбільше подобалась хімія¹⁰. Іншим захопленням історика була філософія. Він входив до філософського гуртка, який об'єднався навколо професора О. Козлова. У 1881 році І. Линниченко запропонував своєму колишньому наставнику видати у російськомовному перекладі курс історії філософії професора Страсбурзького університету А. Вебера. Саме І. Линниченко переклав більшу частину цього видання¹¹. Які ж ідеї А. Вебера привабили молодого історика? Напевно, окрім, за словами О. Козлова, «справді філософського духу, зрозумілості, проповіді культу добра» І. Линниченко оцінив прагнення автора синтезувати різні галузі наук та філософії. А. Вебер вважав, що матеріалізм та ідеалізм є однаково однобічними, а розмежування філософських та нефілософських наук позбавлено сенсу. «Будь-яка наука обов'язково є філософією, будь-яка справжня філософія обов'язково є науковою», - постулював він¹². Ідея синтезу наук буде хвилювати І. Линниченка протягом всієї наукової кар'єри.

Тим не менш, університетські вчителі все ж таки прищепити

І. Линниченку відразу до загальних схем та, навпаки, повагу до таких невід'ємних складових позитивістського наукового дискурсу як історизм, фактологізм, порівняльний метод¹³.

Про це досить виразно свідчать дві студентські роботи І. Линниченка: «О религиозном влиянии Запада на Галич» (1877) та «Вече в Киевской земле» (1879, з деякими доповненнями опублікована також у 1881 році). У першій з них автор згідно позитивістським постулатам приділив увагу внутрішньому стану галицької церкви, порівняв ситуацію у Галицькому князівстві та іншими князівствами Русі. Водночас у слов'янофільському дусі він запально спростовував думку про великий вплив Заходу на релігійні справи Галича¹⁴. У праці 1879 року І. Линниченко стверджував, що «у зміні синтезу аналізом та знову аналізу синтезом полягає рух кожної науки. На місце однієї наукової системи приходиться інша, синтез поступається місцем аналізу. Стара система може бути зруйнована двома шляхами: або знайденням нових фактів, або зміною погляду на їх значення. У природничих науках переважає перший шлях, у суспільних – другий»¹⁵. Він вважав, що наука руської історії перебуває у перехідному стані: державна теорія, як чисте перенесення сьогодення на минуле, підведення всіх явищ під одну схему, змінюється етнографічною теорією, що прагне знайти в руській історії її органічні частини¹⁶. Попри розмежування з суспільно-політичними орієнтирами учнів В. Антоновича, І. Линниченко у цій та більшості подальших робіт вітав використання регіонального підходу¹⁷. Також молодий історик висловив переконання у необхідності дослідження вікового устрою Русі в еволюції, історичному розвитку. Загалом погоджуючись з плідністю порівняльного методу, він закликав порівнювати лише тотожні та хронологічно паралельні явища.

Таким чином, у своїх студентських працях І. Линниченко постає прибічником ідей Г. Спенсера та О. Конта. Водночас не слід ігнорувати вплив на його світогляд інших різновидів позитивізму, головним чином культурно-історичної школи з її ідеєю «народного духа». Остання була особливо поширена в художній літературі та літературознавстві, якими дуже рано та не меншою мірою ніж історією зацікавився І. Линниченко. Це не дивно, адже він був сином професора російської та всесвітньої літератури Київського університету Св. Володимира Андрія

Линниченка. Учнем останнього був Микола Дашкевич, який хоча і не викладав І. Линниченку, але мав на нього певний вплив завдяки особистим контактам. І. Линниченко неодмінно високо оцінював талант М. Дашкевича, у постаті якого він бачив органічне поєднання таланту історика та літературознавця¹⁸. Близьким другом І. Линниченка був інший прибічник ідей цієї школи М. Стороженко. Дещо пізніше І. Линниченко налагодив стосунки з лідерами цієї школи в Російській імперії О. Пипінім та М. Тихонравовим. З 1881 року І. Линниченко перебував у дружніх взаєминах з М. Костомаровим, проводив цілі вечори у бесідах з ним на його петербурзькій квартирі¹⁹.

Від 1880-х років І. Линниченко регулярно відвідував Польщу, Францію, Німеччину та деякі інші країни, де працював в архівах та бібліотеках, брав участь у численних наукових форумах. Отже, він мав можливість звернутися до першоджерел теоретичних уявлень своїх вітчизняних колег. Привертає увагу, що найбільш тісні стосунки він мав з краківськими істориками. А саме у цьому середовищі розвинулась консервативна, неоромантична течія історіографії, що значною мірою підривала основи класичного позитивізму.

Діалогіз колегами, читання літератури стимулювали теоретичні пошуки І. Линниченка у період його найбільшої наукової активності – 1880–1890-ті роки. У середині 1880-х І. Линниченко надіслав до історика та бібліографа В. Дружиніна начерки своїх думок про історію, її достовірність та історичну критику для прочитання на одному з засідань Російського археологічного товариства. У супровідному листі І. Линниченко наголошував: «над цими питаннями думаю давно, думаю нещадно, мучуся недостатнім їх розв'язанням, а без цього якимось боляче займатися. Уяснити собі основні питання власної науки зобов'язаний кожний науковець, якщо він не бажає бути найманцем, якого не питають навіщо його покликали»²⁰.

Ці роздуми відобразились у промовах, лекціях та підготовчих матеріалах І. Линниченка. Деякі методологічні питання він підіймав під час засідань наукових товариств. Наприклад, у 1883 році на засіданні товариства Нестора-літописця І. Линниченко виступив з зауваженнями на книгу М. Кулішера «Форма общежития в доисторическом и удельно-вечевом периоде русской

истории сравнительно с формой общежития у других народов»²¹.

Вперше І. Линниченко докладно висловив свої погляди на покликання історика та специфіку історичного пізнання у промові перед проведенням свого магістерського диспуту у середині 1884 року²². Дисертант заперечив намагання істориків вивчати замість першооснови історичних явищ лише видатні події. Себе він назвав істориком-прагматиком, що досліджує минуле життя в самому широкому сенсі, шукає коріння сьогодення. Торкаючись питання про достовірність історичного знання І. Линниченко зазначив, що істориком важко уникнути суб'єктивності, але є дві умови, що сприяють більш-менш сторонньому дослідженню: 1) художнє чуття, інстинктивне прагнення до правди, адже історик є до того ж художником; 2) вивчення умов, що викликали історичну подію. Він додав, що філософська освіта є дуже необхідною для історика, адже лише вона вказує на зв'язок історичної науки з іншими гілками знання, надає істориком смак до історичного дослідження, тобто вміння обирати з маси історичних питань найбільш життєві та злободенні для дослідження і своєчасно вкаже йому ту межу, де закінчується необхідність в історичному дослідженні та починається те, що при наявному стані історичної науки слід в ній вважати передчасним. Показово, що він виділив три групи давньоруських князівств не за політичним, а за суспільним критерієм або «групуванням суспільних елементів»: Північно-Західну (Новгород, Псков, Смоленськ та Полоцьк), Північно-Східну (Суздаль), Південно-Західну (Галич та Волинь).

І. Линниченко критикував науку за надмірний аристократизм, ігнорування запитів життя. Цей запозичений з філософії народників погляд (недаремно його схвалив друг І. Линниченка історик В. Семецький) суперечив намаганням позитивістів максимально об'єктивізувати науку, але перегукувався з тезою про художнє чуття історика. Аналогічні думки І. Линниченко розвинув у промові перед захистом своєї докторської дисертації у Київському університеті у квітні 1894 року. Однак тепер він уточнив, що наука має не підкорятися перемінним та випадковим вимогам життя, але впливати на останнє²³. Згідно цим постулатам, І. Линниченко не заперечував виховне значення історії, зокрема, для реформування сучасного життя, вітав відзначення історичних подій та написання популярних видань для народу²⁴.

Велике значення для з'ясування концептуальних та теоретико-методологічних поглядів І. Линниченка мають його лекції у Московському та Новоросійському університеті. Вступну лекцію учня В. Антоновича в Московському університеті у 1889 році слід вважати одним з маніфестів київської історичної школи. Недаремно редакція «Киевской старины» надрукувала текст лекції на сторінках часопису²⁵. І. Линниченко наголошував на необхідності активізації досліджень історії Південно-Західної Русі, включенні її до обсягу науки руської історії. Головним в історичних дослідженнях історик вважав порівняльний метод, що дозволяє компенсувати неможливість перевірки факту досвідом, яка існує у природничих науках. Щоправда в іншій лекції він застерігав від необережного використання порівняльного методу. На його думку, слід порівнювати окремі риси, а не явища загалом, шукати не лише подібність, але й розбіжності²⁶. У традиційному для київських істориків слов'янофільському дусі він наголошував на тому, що у цій частині Русі незважаючи на західні впливи збереглися споконвічні руські засади («начала»). І. Линниченко зазначав, що «кожна засада складається з маси елементів, які набувають певної специфіки залежно від умов. Ілюструючи цю тезу, він зазначав, що у Південно-Західній Русі ідея об'єднання зазнала поразки на відміну від Північно-Східної Русі внаслідок віддаленості ворога, наявності двох дуже міцних сусідніх держав та деякій безтурботності південноруського характеру. Очевидно, що І. Линниченко проігнорував соціально-економічні, географічні та кліматичні причини, яким віддавали належне класичні позитивісти. У третій причині відчутний вплив ідей прибічників культурно-історичної школи, які завжди приділяли велику увагу національному, расовому типу народів. Надалі цей мотив у творчості І. Линниченка лише посилювався.

У подальших лекціях І. Линниченко послідовно закликав відмовитися від схематизму у дослідженні історичних явищ, політизації науки²⁷. Головним об'єктом його критики були історики права. І. Линниченко вважав, що «юрист шукає певних норм, ідеальну схему, тому часто відкидає те що не вкладається в неї. Історик бере схему юриста, але водночас і життя так як воно є, у русі, розвитку. Найбільше історика цікавить відступ від закону, звичаю, вірування. Де боротьба, там і життя, а де

життя – там і історія». Зміну суспільних засад він пов'язував виключно з розвитком певної ідеї²⁸. Наприклад, теорію В. Сергєєвича він називав теорією історичного нігілізму, адже московський дослідник як юрист шукав закону, писаної хартії, а у разі її відсутності - заперечував будь-які провідні засади життя, забуваючи про звичаї та традиції²⁹. Привертає увагу і критика В. Ключевського за перебільшення ролі держави, зміщення юридичних понять, догматичність та схематизм³⁰. Не менш гострій критиці за слідування апріорним схемам він піддавав істориків-слов'янофілів. Професор пропагував комплексний та обережний підхід до трактування джерел, плюралізм чинників історичного процесу, причинність явищ³¹. У лекційному курсі 1896 року він згадав економічний чинник історичного процесу³².

Звертаючись до питання про специфіку історичної науки та загалом про ступінь її науковості, І. Линниченко слідував Е. Фрімену та В. Іконнікову. Він вважав історію наукою про людину чи наукою про духовну сторону людини у її зовнішніх проявах. Право, мистецтво, література, на його думку, є лише частинами історії, адже завдання історика – відновлення історії у всій її повноті. Історії як науки чи взагалі немає чи вона найзагальніша з наук, адже обіймає всі сфери вивчення минулого людини. Він погоджувався з думкою про відсутність законів в історії, але поширював це твердження також на природничі науки³³. Загалом справжньою та єдиною наукою він вважав лише пізнання того як треба жити, тобто кодекс моральних, релігійних та громадських знань, а решту – грою розуму³⁴. І. Линниченко категорично не поділяв ідеї прибічників марксизму. Хоча ідея про максимально глибоке проникнення у сутність суспільних явищ відображала соціологічний підхід до історії, думки І. Линниченка та його праці свідчать про досить поверхове засвоєння цієї методології. З іншого боку, думки І. Линниченка про існування історичних та неісторичних народів, першорядне значення національного характеру народів на долю держави³⁵ виглядали досить архаїчно на тлі поширення соціологічної течії в науці.

У наукових дослідженнях 1880–1890-х років І. Линниченко лише іноді побіжно торкався теоретико-методологічних питань. Відданість позитивістському дискурсу вплинула на історіографічні уподобання історика. Він віддавав перевагу

історикам, які своєю скромною, але сумлінною працею щодо опрацювання джерел готують ґрунт для історіософів³⁶. Попри згадану самоідентифікацію 1884 року, праці І. Линниченка свідчили про його приналежність саме до цього типу істориків. До того ж він відводив собі роль вартового чи прокурора на стражі порядності у російській науці³⁷.

У наукових працях І. Линниченко також декларував принцип історизму, незаангажованості, віддавав перевагу внутрішнім чинникам розвитку народів та держав над зовнішніми, критикував деяких істориків за відсутність критичного підходу до джерел, схематизм, брак виваженості у висновках, відсутність наукового методу³⁸. В одній зі своїх робіт він провів майстерний історико-порівняльний аналіз на межі історії, права та етнології³⁹.

Чи не найрельєфніше відбиває погляди І. Линниченка на ідеал наукової монографії його неопублікована рецензія на працю М. Дьяконова «Власть московских государей» (СПБ, 1889). І. Линниченко розкритикував М. Дьяконова за те, що він розглянув лише особливості ставлення до царської влади з боку духовенства. На думку І. Линниченка, М. Дьяконов мав висвітлити характер князівської влади удільного періоду, погляди народу, самих князів та окремих станів, представити низку історичних обставин, які поступово змінили цей характер, вивчити еволюцію нових поглядів, боротьбу старих поглядів з новими та, зрештою, окреслити обсяг князівської влади та її ставлення до складових частин руського суспільства та навпаки⁴⁰.

Однак історику далеко не завжди вдавалось реалізувати на практиці задекларовані принципи. У жодній зі своїх праць він не продемонстрував такої глибини проникнення у сутність історичних явищ, якої він вимагав від М. Дьяконова. Ще меншою мірою досліднику вдалося зберегти сторонність у дослідженні міжнаціональних відносин⁴¹. У докторській дисертації він навіть задекларував відмову від використання порівняльного методу, віддавши перевагу описовому. Це не вкрилося від уваги критиків⁴². Щоправда аргументація була досить властивою для І. Линниченка, який послідовно наголошував на ґрунтовності будь-якого дослідження. Він досить резонно зауважив, що для правильного застосування порівняльного методу (інститутів галицько-руських з аналогічними західно-руськими та північно-

руськими) автору довелося б зробити потрібну роботу – дві описових та одну порівняльну. Проте у тексті дисертації історик все ж таки зробив поверховий порівняльний аналіз розвитку рабства у різних народів. На його думку, на розвиток рабства впливали різноманітні чинники - національний характер, економічні умови країни, певні культурні течії. Він вказав, що дослідники недостатньо враховують місцеві особливості окремих давньоруських земель, не розглядають інститут рабства в його історичному розвитку у зв'язку зі змінами у загальному устрої життя⁴³.

Не було статичним і ставлення І. Линниченка до обласницького підходу. У праці 1886 року він зробив мабуть перший крок назустріч державницькій школі у російській історіографії. Аналізуючи питання про періодизацію польської та російської історії, він наголосив на доцільності подальшого використання як більш наукового усталеного поділу руської історії на три періоди, що ґрунтується на зміні характеру влади та всього внутрішнього ладу: 1) земський чи удільно-вічовий; 2) московський; 3) імператорський⁴⁴.

У другій половині XIX ст. інфраструктури історичної науки Російської імперії перебувала у процесі становлення. Найважливіше значення для її розвитку, як і в інших країнах світу, мали організація з'їздів, товариств та періодичних видань. З перших кроків у науці І. Линниченко активно включився у цей процес. На початку XX ст. він вже був членом біля 60 наукових товариств, намагався брати участь у всіх найважливіших наукових форумах всередині та за кордоном Російської імперії. І. Линниченко намагався відігравати далеко не пасивну роль в організаційно-науковому русі. Своє бачення розвитку інфраструктури історичної науки історик вперше висловив у друці у 1884 році⁴⁵. Автор твердив про малорозвиненість історичних видань та наукових товариств у Російській імперії, критикував археологічні з'їзди за вузько археологічне спрямування. Вихід він бачив у зміні моральної атмосфери у середовищі істориків, більш тісного єднання навколо спільної ідеї та мети. У листі до А. Куніка він намітив один з принципів цього єднання – «справжній вчений не боїться ділитись відкриттями»⁴⁶. Невдовзі у листі до В. Дружиніна він намітив не менш важливе завдання: «налагодити спілкування

між людьми науки серед слов'янства»⁴⁷. У декількох листах він заперечував будь-який бюрократичний, нівеляторський підхід до організації наукових видань та товариств⁴⁸. Роботу товариств він уподібнював до існування республіки, де існує повне розмаїття думок⁴⁹.

У 1880-х – 1890-х роках І. Линниченко доклав чимало зусиль аби хоча б частково реалізувати намічену програму розбудови історичної науки. Найбільшою мрією історика було заснування у Російській імперії приватного науково-критичного журналу за взірцем польського «Kwartalnik historyczny»⁵⁰. На думку І. Линниченка, найважливішою частиною цього видання мав би стати «огляд всього, що вийшло з руської історії, філології та мови»⁵¹. Він жалкував з приводу того, що не має можливості взяти на себе видання за таким планом «Киевской старины»⁵². У 1898 році І. Линниченко надіслав до РАН записку про заснування критико-бібліографічного журналу з оглядом видань з руської історії та російської літератури⁵³. Свою ідею І. Линниченко не облишив і на початку ХХ ст. У 1916 році він піднесено зустрів ініціативу видання «Русского исторического журнала», надіславши в редакцію 500 рублів⁵⁴.

Свої організаторські амбіції І. Линниченко найбільш вдало реалізував у Московському археологічному товаристві. У 1894-1895 роках він редагував «Археологические известия и заметки» цього товариства. У якості редактора І. Линниченко сповідував принцип залучення максимально широкого кола спеціалістів. Зокрема, до співпраці він запросив М. Грушевського. І. Линниченко зробив вагомий внесок у розбудову товариства як один з найактивніших організаторів створення слов'янської комісії, що ставила за мету сприяти науковому вивченню слов'янських народів⁵⁵. У якості делегата від товариства він брав активну участь в організації та роботі Московського, Віленського та Ризького археологічних з'їздів. Натомість думки професора щодо функціонування одеських товариств - Історико-філологічного та історії та старожитностей – не були схвалені його колегами⁵⁶.

У перші десятиріччя ХХ ст. теоретико-методологічні переконання І. Линниченка не зазнали радикальних змін. Він і надалі вітав використання порівняльного методу, та, навпаки, критикував істориків, які не пройшли наукової школи,

відзначались схематизмом та заангажованістю⁵⁷. Наприклад, у 1916 році він зазначив з приводу смерті М. Ковалевського та М. Володимирського-Буданова: «Ковалевського я ніколи не вважав великим вченим, адже він багато знав, але працював більше шир, ніж у глїб. Володимирський-Буданов йшов повільно, оглядаючись. Перший поспїшав до великого міста, другий – до усамїтненого храму. Першого чекали стражденні, другого – жерці та послушники»⁵⁸. У 1904 році він дав негативний відгук на праці М. Рожкова. Він закинув опоненту надмірний соціологізм, захоплення економічним матеріалізмом, заперечення всього, що немає відношення до економічного фактору. І. Линниченко резюмував, що М. Рожков «не пройшов суто наукової школи. Він прищепить студентам неповагу до джерел. Нашим студентам потрібні науковці, які пройшли сувору наукову школу, здатні застосувати її на благо викладання, а не легковажні письменники, що готові відкривати слухачам таємничу завісу майбутнього»⁵⁹.

Разом з цим, І. Линниченко вірив, що правильний науковий метод може забезпечити об'єктивність: «для наукової критики не має значення якої політичної партії служить автор. Якщо факти у праці не підтасовані, якщо висновки однозначно впливають з доказів – праця визнається науковою. Які висновки зроблять інші та сам автор не має значення»⁶⁰. Він надалі був впевнений у тому, що науці необхідний синтез на всіх стадіях дослідження, віддавав перевагу внутрішнім причинам над зовнішніми⁶¹. Якомога більший фактологізм як канон позитивістської історичної праці І. Линниченко відбив у властивий для себе художній спосіб: «треба мати особливий смак до історичного дослідження, величезну працездатність, аби ковтаючи кожного дня цілі фунти архівного пилу переглянути сотні та тисячі старих актів для виявлення якоїсь маленької риси, одного фактику, який наче цегла лягає поруч з іншими цегла ми у фундамент російської історичної науки, будівлі зі змішенням всіх можливих стилів, з наростанням кожного року прибудов, плани яких також відрізняються один від іншого як старий Синопис чи ядро російської історії від курсу Ключевського та історії Соловйова»⁶².

І. Линниченко залишався прибічником ідей про закономірність та зумовленість історичного процесу: «історія більше, ніж будь-яка наука вчить нас закону спадкоємності. Ми твердо знаємо, що

будь-якому факту, яким би несподіваним він не здавався, якою б оригінальною фізіономією він не відрізнявся, ми знайдемо аналогічні попередні факти. Є типи, які дозволяють вивчати явище»⁶³. Найбільш послідовно він обстоював ідею поліфакторності історичного процесу. На цій підставі у декількох працях він піддав критиці прибічників географічного детермінізму К. Ріттера, С. Соловйова, І. Забеліна та В. Ключевського⁶⁴. Таким чином, як і у попередні роки, найпотужніший вплив на І. Линниченка мала культурно-історична школа, лідери якої, зокрема І. Тен, пояснювали особливості певного явища передусім впливом раси, середовища та традиції. Учень І. Линниченка в Новоросійському університеті, згодом відомий радянський літературознавець Лев Коган згадував, що у лекційному курсі професор дотримувалася саме ідей культурно-історичної школи⁶⁵.

І. Линниченко і надалі вважав історію процесом, рухом, всебічним культурним розвитком⁶⁶. Переконання у вірності такого тлумачення історії стало підґрунтям відомих полемічних зауважень І. Линниченка на адресу М. Грушевського⁶⁷. На думку одеського історика, народницька ідеологія, що була покладена М. Грушевським в основу своєї схеми, суперечила головному завданню історика - вивчати взаємодію трьох елементів держави: територію, населення, владу⁶⁸. Теоретико-методологічний аспект критики І. Линниченка перегукувався з пізнішими інвективами на адресу істориків-народників з боку українських істориків-державників. Однак на підставі лише цієї статті невірно зараховувати І. Линниченка до представників державницької школи у російській історіографії.

Незважаючи на те, що на початку ХХ ст. І. Линниченко і надалі поділяв більшість ідей «класичного позитивізму» (якщо такими вважати ідеї О. Конта та Г. Спенсера та одного з їх послідовників в історичній науці І. Тена) в його працях та записках дедалі помітнішим стає відгомін «антипозитивістського бунту». Передусім йдеться про такі течії як духовно-історична школа В. Дільтея та неоромантизм. Віру І. Линниченка у прогрес, чисту науку, загалом усталений канон історичної праці написаної з позицій позитивізму піддажували суспільно-політичні обставини: наростання радикальних настроїв у Російській імперії, Перша Світова війна, революція та громадянська війна. Під впливом

цих подій погляди І. Линниченка набувають дедалі помітніших право-консервативних та релігійних рис⁶⁹. Наголосимо, що нові ідеї не просто змінювали попередні, але поступово «вросли» в них, переплітаючись та вступаючи у протиріччя.

Найбільш відчутним випробуванням І. Линниченко піддав ідею прогресу. У брошурі 1908 року видання І. Линниченко висловив думку, що після багатьох етапів історії людство чекає занепад. Найгіршим симптомом цього занепаду І. Линниченко вважав виникнення у світовій цивілізації відособлених культурних типів, в межах яких відбувається тотальна нівеляція людської особистості та культури⁷⁰. Один з критиків звинуватив І. Линниченка у відсутності соціологічного підходу, що не дозволило історика побачити рух людства до гармонізації особи та суспільства⁷¹. Однак подальші історичні події, на жаль, підтвердили правоту песимістів і, зокрема, одеського професора. Тому І. Линниченко мав всі підстави ще раз наголосити на стрибкоподібності історичного процесу у 1919 році⁷².

Більш суперечливим було ставлення історика до питання про роль особистості в історії. В одній з публічних лекцій 1914 року він піддав критиці прибічників погляду про вирішальну роль особи в історії⁷³. Однак вже через 5 років, напевно, під впливом вражаючих суспільних катаклізмів, він у душі неоромантиків твердив, що рух певного народу може зупинити сильна рука⁷⁴.

Напевно під впливом деякого розчарування в історії-події чи факті, історії державних та соціальних структур І. Линниченко все більшою мірою перетворився на історика-біографа, що прагне відтворити специфіку поведінки та поглядів окремої людини. До того ж він зазначав, що лише на початку ХХ ст. він знайшов своє справжнє покликання – бути істориком літератури. Ця еволюція не лякала І. Линниченка: «я історик – не буду упускати з виду перспективи історичної, як інші»⁷⁵. Порівняння історії та літератури, на його думку, свідчило не на користь першої: «в літературі головне – душа людини, її радості та страждання, а не факт. В історії особа давно померла. В літературі – вона стоїть перед нами жива, і ми знаходимо його душевний стан у нашому власному. В історії ми не лише бачимо, чи намагаємось бачити (за старим виразом підняти завісу століть), чи розуміти. В літературі відчуваємо, співчуваємо»⁷⁶. Він критикував істориків

літератури за ігнорування образу автора твору⁷⁷. Зрештою він дійшов висновку, що «смаки, погляди, переконання, характер діяльності людини залежать від різних причин – походження, освіти, виховання, середовища, чужого впливу, але головна діюча причиною завжди буде особисте я, внутрішня природа, і чим індивідуальніше натура, тим сильніше її особисті природні якості визначають всі сторони її діяльності»⁷⁸. Деяка корекція теоретико-методологічних орієнтирів впливала і на історіографічні оцінки професора. Його симпатії явно були не на боці аналітика В. Ключевського, а історика-художника М. Костомарова⁷⁹.

Подібно до інших істориків кінця XIX – початку XX ст. І. Линниченко бачив вихід з методологічної кризи в інтеграції, синтезі низки гуманітарних наук, передусім поверненні до «союзу» між історією та літературою. Здебільшого у цьому напрямку він діяв у наукових товариствах. У 1898 році історик запропонував надати серед іншого історичне спрямування товариству правознавства та державних знань при НУ⁸⁰. У 1903 році він створив на історико-філологічному факультеті студентське науково-літературне товариство. Теми виступів керівника та студентів головним чином були присвячені теоретичним проблемам: «Про відношення науки до життя», «Про втілення в історії і остаточній перемозі вічних ідеалів добра та краси»⁸¹. У 1907–1908 роках І. Линниченко очолював секцію російської літератури гуртка любителів літератури та історії при Одеських вищих жіночих курсах. І знову ж таки курсистки приділяли головну увагу теорії: «Найвидатніші теорії критики Тена, Геннекена», «Погляди Маха на порівняльне освітнє значення філологічних та природничо-математичних наук»⁸². Зрештою, загальногуманітарний характер набула протягом 1911–1919 років діяльність Одеського бібліографічного товариства при НУ, засновником та незмінним головою якого був саме І. Линниченко.

Інтеграція гуманітарних досліджень, ретельне збирання та подальша позитивістська інтерпретація фактів стали провідними ідеями для членів наукової школи, яку І. Линниченко цілеспрямовано створював в Одесі за взірцем шкіл В. Антоновича та В. Ключевського протягом останніх років XIX – двох перших десятиліть XX ст.⁸³. Значного впливу І. Линниченка зазнали такі

відомі історики як М. Слабченко, П. Клепацький, А. Флоровський та інші. За словами професора, його школа мала за основу метод критичного мислення. Цей метод насправді інтегрував всі його роздуми над сенсом історичного пізнання. Процес спілкування з учнями відбувався у демократичному, а іноді й дискусійному стилі, що цілком відповідало поглядам І. Линниченка, які він висловив ще в до-одеський період своєї біографії.

Останній період свого життя – 1919–1926 роки – І. Линниченко провів у Криму (Севастополі, Ялті та Сімферополі). Він фактично припинив заняття наукою, діяльність у товариствах, втратив більшість наукових контактів. Однак уривчасті записи з його кримського архіву свідчать, що наприкінці життя він і надалі уважно стежив за історико-теоретичною літературою, наприклад, планував розібрати вступ до історії Карсавина та Вульфюса., намагався систематизувати свої роздуми попередніх років стосовно критики джерел, застосування порівняльного методу, закономірності та випадковості в історії⁸⁴. Зокрема, він сформулював «свій» набір вимог до науковця-історика: «1) наявність знань; 2) здатність досліджувати; 3) вміння спостерігати; 4) поетичний талант; 5) вміння мислити суворо логічно та науково; 6) знання спеціальних технічних прийомів роботи у своїй царині; 7) здатність до творчості»⁸⁵. Привертає увагу зміст четвертого та сьомого пунктів, які, на нашу думку, свідчать про вплив на І. Линниченка ідей духовно-історичної школи. Також він сформулював правила історико-наукової критики: 1) не вірити свідкам; 2) поважати авторитети, але не вірити безумовно, застосовувати їх висновки після випробування; 3) у всіх сумнівних випадках звертатись до спеціалістів, особливо філологів; 4) виводити з фактів лише те, що вони дають; 5) пам'ятати безглуздість виразу останнє слово останнє слово науки, адже кожне слово – нове; 6) авторитет іноді підтримує як мотузка повішеного; 7) боротьба людини з фактом є боротьба не за живіт, а смерть; 8) багатогранність фактів; 9) не вважати стару думку поганою за те, що вона стара; 10) не підходити до фактів з теорією; 11) пам'ятай день суботній, дай фактам висловитись⁸⁶. Ці пункти засвідчують відданість І. Линниченка загальним настановам позитивістської критики. Недаремно, він твердив, що «історичний опис є тим самим, що й систематизація в інших

науках – ботаніці та зоології»⁸⁷. Водночас він постулював, що «теорія – це та ж віра»⁸⁸.

У 1920-ті роки в одній з анкет І. Линниченко зазначив, що він є «ідеалістом-позитивістом за світоглядом», який не належав до жодної наукової школи⁸⁹. З огляду на вище проаналізований матеріал, вважаємо, що ця характеристика доволі точно відображає специфіку поглядів І. Линниченка. Професор підкреслив основу своїх поглядів та зайвого разу відмежувався від крайніх позитивістів (марксистів, економістів тощо). І все ж найбільш адекватно погляди І. Линниченка характеризує поняття еkleктизм. Тим більше, що І. Линниченко майже все життя намагався «примирити» дві свої пристрасті – історію суспільного ладу та історію літератури. Протягом життя його світогляд зазнавав впливів школи В. Антоновича, з такими її характерними ознаками як обласництво, народництво, панславизм, російської державницької школи, культурно-історичної та духовно-історичної школи, неоромантизму. Іноді у світогляді І. Линниченка дуже важко розмежувати ці впливи або встановити домінантність якогось з них на певному етапі його біографії. У цьому плані І. Линниченко дуже нагадує свого найближчого друга, одеського історика Олексія Маркевича. Тому й деякі характеристики І. Линниченка на адресу О. Маркевича виглядають як автобіографічні: «звичка до скептицизму призвела до того, що він не примкнув ні до якої школи, ні до якої наукової теорії... він не створив теорію, взяв на себе роль оповідача та бібліографа»⁹⁰. Особливо ці властивості поглядів І. Линниченка загострились в останні роки ХІХ – перші десятиліття ХХ ст. Найбільш константними рисами теоретико-методологічних поглядів І. Линниченка було заперечення схематизму в історичних дослідженнях, ідея синтезу гуманітарних наук у процесі пізнання історії. Ці ідеї досьогодні не втратили своєї актуальності.

В уяві І. Линниченка існувала низка типів істориків: історик-аматор, історик-теоретик, історик-практик, історик-художник. До якого типу належав він сам? На нашу думку, до кінця ХІХ ст. І. Линниченко більше відповідав типу історика-практика. З початку ХХ ст. він все більше перетворювався на історика-художника. До того ж, хоча цього терміну звичайно ж не існувало наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., він був істориком-комунікатором,

організатором. Діяльність І. Линниченка у численних наукових товариствах, організації нових видань та товариств, налагодження приватних та наукових контактів між вченими, передання своїх знань учням свідчить, що на цьому полі йому вдалося зробити значно більше, ніж у галузі теоретико-методологічних досліджень. Досвід І. Линниченка яскраво відображає теоретико-методологічні шукання багатьох істориків кінця ХІХ – початку ХХ ст. – добу загальної теоретико-методологічної кризи в історичній науці.

---

¹ Тельвак В. Теоретико-методологічні підстави наукових поглядів М. Грушевського. – Львів, 2001. – 227 с.; Золотарев В.П. Общая теория истории в понимании Н.И. Кареева // Новая и новейшая история. – 2003. – № 2. – С. 29–44; Малинов А.В. К.Н. Бестужев–Рюмин: очерк теоретико-исторических и философских взглядов. – СПб, 2005. – 216 с.; Малинов А.В. Павел Гаврилович Виноградов: социально–историческая и методологическая концепция. – СПб, 2005. – 216 с.; Кіян О.І. Ідейно-політичні та методологічні позиції київської історичної школи Володимира Антоновича // Український історичний журнал. – 2006. – № 2 – С. 159–174.

² Яковенко Н. Вступ до історії. – К., 2007. – С. 157–202.

³ Заруба В. Історик держави і права України академік Михайло Слабченко. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 278–298; Музичко О. Внесок Ф.І. Леонтовича у розробку теоретичних проблем історичної науки // Записки історичного факультету ОНУ ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 2003. – Вип. 14. – С. 248–261.

⁴ Толочко О.О. Дві не зовсім академічні дискусії: І.А. Линниченко, Д.І. Багалій, М.С. Грушевський // Український археографічний щорічник: Нова серія. – К., 1993. – Вип. 2. – С. 92 – 103; Мирошніченко В.О. І.А. Линниченко // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник. – Т. 3. – Одеса: Астропринт, 2005. – С. 229–234; Непомнящий А.А. И.А. Линниченко: неизвестные страницы биографии известного историка // Непомнящий А.А. Подвижники кримведения. – Симферополь, 2006. – С. 169–187.

⁵ Попова Т.Н. Историография в лицах, проблемах, дисциплинах: из истории Новороссийского университета. – Одесса, 2007. – С. 49.

⁶ Платонов С.Ф. Некролог И. Линниченко // Известия АН СССР. – 6 серия. – 1926. – Т. 20. – № 15–17. – С. 1416.

⁷ Державний архів при Раді міністрів Автономної республіки Крим (ДААРК). – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 270.

⁸ Линниченко И.А. Наше учебное дело. Мысли и факты. – Одесса, Б.г. – С. 69.

⁹ ДААРК. – Ф. 538. – Спр. 65. – Арк. 13. Линниченко И. А.А. Котляревский // Линниченко И. Речи и поминки. – Одесса, 1914. – С. 176–177.

¹⁰ ДААРК. – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 13.

¹¹ Вебер А. История европейской философии. – К., 1882. – 409 с.; Линниченко И. Профессор В.В. Подвысоцкий, как студент-товарищ //

Линниченко И. Речи и поминки. – Одесса, 1914. – С. 275.

¹² Вебер А. Вказ. праця. – С. 403, 408.

¹³ Дорошенко Н.М. Философия и методология истории в России (конец XIX – начало XX века). – СПб, 1997. – С. 51–52. Богдашина О.М. Поширення позитивізму в історичній науці і публіцистиці на польських та українських землях другої половини XIX ст.: порівняльна характеристика // Південний архів. Зб. наукових праць. Історичні науки. – Вип. 25. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2007. – С. 25–30.

¹⁴ Державний архів міста Києва. – Ф. 16. – Оп. 471. – Спр. 269. – 15 арк.

¹⁵ Линниченко И. Вече в Киевской области. – К., 1881. – С. 1–2.

¹⁶ Там само. – С. 64–65.

¹⁷ Линниченко И.А. Рец. на: Андрияшев А. Очерк истории Волынской земли до конца 14 ст. // Kwartalnik historyczny. – 1888. – Rocznik. II. – Z. II. – W. Recenzye i Sprawozdania. – S. 277; Він же Болховитинов // Одесские новости. – 1912. – 23 февраля; Він же Сочинения П. Голубовского и Д. Багаля // Журнал министерства народного просвещения. – СПб, 1883. – С. 1; Він же Речь перед диспутом // Русская старина. – 1884. – июль. – С. 222.

¹⁸ Санкт–Петербурзька філія архіву Російської академії наук (СПБ АРАН). – Ф. 134. – Оп. 3. – Спр. 849 – Арк. 15–16.

¹⁹ Линниченко И. Н.И. Костомаров. – Одесса, 1910. – С. 5–7.

²⁰ Російський державний архів літератури та мистецтва (РДАЛІМ). – Ф. 167. – Оп. 1. – Спр. 314. – Арк. 2.

²¹ Чтения в историческом обществе Нестора-летописца. – Кн. 2. – К., 1888. – С. 201.

²² Линниченко И. Речь перед диспутом // Русская старина. – 1884. – июль. – С. 216–222.

²³ ДААРК. – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 4.

²⁴ Линниченко И.А. По поводу предложения «Киевской старины» праздновать тысячелетие Киева. Историческая справка. – Киев, 1882. – 11 с.; Він же История западных славян. – М., 1895. – С. 81.

²⁵ Линниченко И. Научное значение западно–русской истории // Киевская старина. – 1889. – № 1. – С. 187–203.

²⁶ Державний архів Одеської області (ДАОО). – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 167. – Арк. 1–2.

²⁷ Там само. – Спр. 166. – Арк. 28–29.

²⁸ Линниченко И.А. История западных славян. – М., 1895. – С. 45–46.

²⁹ ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 177. – Арк. 39.

³⁰ ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 171. – Арк. 9–10.

³¹ ДААРК. – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 33; ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 140. – Арк. 4; ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 171. – Арк. 1.

³² ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 171. – Арк. 19–20.

³³ ДААРК. – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 23.

³⁴ ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 140. – Арк. 17.

³⁵ Линниченко И.А. История западных славян. – М., 1895. – С. 45; ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 166. – Арк. 32–33; ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 166. – Арк. 90.

- ³⁶ Линниченко И. Современное состояние вопроса об обстоятельствах крещения Руси // Труды Киевской духовной академии. – 1886. – декабрь. – С. 1–2; Линниченко И. Ромуальд Губе // Юридический Вестник. – 1890. – Т. 6. – Кн. 3. – С. 488–495.
- ³⁷ РДАЛМ. – Ф. 167. – Оп. 1. – Спр. 314. – Арк. 4, 28.
- ³⁸ Линниченко И. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV ст. – Ч. 1. – Русь и Польша до конца XII в. – К., 1884. – С. 175; Линниченко И. Критический обзор новейшей литературы по истории Галицкой Руси // Журнал министерства народного просвещения. – 1891. – № 6. – С. 454–492. – с. 455; ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 168. – Арк. 1–2; Линниченко И. Современная курганомания. – М. 1889. – 23 с.; Институт Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (ІР НБУ). – Ф. 336. – Спр. 11; ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 171. – Арк. 1.
- ³⁹ Линниченко И. Брачные разводы в древней Польше и Юго-Западной Руси // Юридический вестник. – 1890. – Т. 6. – Кн. 3. – С. 503–528
- ⁴⁰ ІР НБУ. – Ф. 71. – Спр. 173. – 4 арк.
- ⁴¹ Музичко О.Є. Польша та поляки у науковому та суспільно-політичному дискурсі професора одеського Новоросійського університету І.А. Линниченка // Поляки на Півдні України та в Криму. – Одеса–Ополе–Вроцлав, 2007. – С. 306–319.
- ⁴² Линниченко И. Черты из истории сословий в Юго-Западной (Галицкой) Руси XIV – XV вв. – М., 1894. – С. V; Рец. А.Д. // ЗНТШ. – 1895. – Т. 6. – Кн. 2. – Библиография. – С. 6–7.
- ⁴³ Линниченко И. Черты из истории сословий в Юго-Западной (Галицкой) Руси XIV – XV вв. – М., 1894. – С. 83–85.
- ⁴⁴ Линниченко И. Рецензия на: Wojciechowski T. Podział i zakres dziejow polskich. – Lwów, 1884 // ЖМНП. – 1886. – В. 10. – С. 336–345.
- ⁴⁵ Иоанн Амартол. Русская историческая наука и археологические съезды // Одесский вестник. – 1884. – 15 августа.
- ⁴⁶ СПБ АРАН. – Ф. 95. – Оп. 2. – Спр. 525.
- ⁴⁷ РДАЛМ. – Ф. 167. – Оп. 1. – Спр. 314. – Арк. 24.
- ⁴⁸ СПБ АРАН. – Ф. 134. – Оп. 3. – Спр. 849 – Арк. 12–14; Пушкінський дім (СПБ) – Спр. 19973 – Арк. 3–4.
- ⁴⁹ Відділ писемних джерел Державного історичного музею у Москві. – Ф. 17. – Спр. 559. – Арк. 283.
- ⁵⁰ И.А.Л. «Kwartalnik historyczny» // Русская мысль. – 1888. – апрель. – Библиографический отдел. – С. 173–174; РДАЛМ. – Ф. 167. – Оп. 1. – Спр. 314. – Арк. 10, 17.
- ⁵¹ СПБ АРАН. – Ф. 134. – Оп. 3. – Спр. 849. – Арк. 3–4.
- ⁵² РДАЛМ. – Ф. 167. – Оп. 1. – Спр. 314. – Арк. 29.
- ⁵³ СПБ АРАН. – Ф. 95 – Оп. 2. – Спр. 525. – Арк. 62.
- ⁵⁴ РДАЛМ. – Ф. 305. – Оп. 1. – Спр. 488. – Арк. 15; СПБФ АРАН. – Ф. 113. – Оп. 3. – Спр. 223. – Арк. 26–27.
- ⁵⁵ Очерк 10-я научной деятельности славянской комиссии. – 1902. – С. 3, 6, 12.
- ⁵⁶ Летопись ИФО. – Т. 7. – 1899. – С. 11–12.

- ⁵⁷ СПб АРАН. – Ф. 134. – Оп. 3. – Д. 849 – Арк. 10–11; IP НБУ. – Ф. III. – Спр. 49898–49943. – Арк. 51; Линниченко И.А. Что такое «Украина» // Одесские новости. – 1908. – 7 сентября.
- ⁵⁸ РДАЛМ. – Ф. 80. – Оп. 1. – Спр. 139. – Арк. 81.
- ⁵⁹ ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 68. – 49 арк.
- ⁶⁰ Линниченко И. В.Б. Антонович // Труды XIV Археологического съезда в Чернигове. – Т. III. – М., 1911. – С. 348. Див. також: Линниченко И. Малорусский вопрос и автономия Малороссии. Открытое письмо проф. М.С. Грушевскому // Украинский сепаратизм в России. – М., 1998. – С. 267–268.
- ⁶¹ ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 4, 5.
- ⁶² Линниченко И.А. П. Милюков // Одесский листок. – 1919. – 20 января.
- ⁶³ ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 1–3; Див. також: Линниченко И.А. Наше учебное дело. Мысли и факты. – Одесса, Б.г. – С. 85.
- ⁶⁴ ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 1–16; Линниченко И.А. Рец. на Падалка Л.В. Прошлое Полтавской территории и ее заселение. – Полтава, 1914 // Известия Одесского библиографического общества. – Од. 1916. – В. 1–2. – Т. V. – С. 23–24.
- ⁶⁵ Відділ рукописів Російської національної бібліотеки. – Ф. 1035. – Спр. 40. – Арк. 16–18.
- ⁶⁶ Линниченко И.А. Oleum et laborem peridi // Единая Русь. – 26 сентября. – 1919.
- ⁶⁷ Юсова Н.М. «Давньоруська народність»: зародження і становлення концепції в радянській історичній науці (1930–ті – перша половина 1940–х рр.). – К., 2006. – С. 66, 71–73.
- ⁶⁸ Линниченко И. Малорусский вопрос и автономия Малороссии. Открытое письмо проф. М.С. Грушевскому // Украинский сепаратизм в России. – М., 1998. – С. 260.
- ⁶⁹ Музичко О. Релігійна складова світогляду наукової гуманітарної інтелігенції в Україні у складі Російської імперії у ХІХ – на початку ХХ ст. // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. – Кн. II. – 2008. – С. 247–249.
- ⁷⁰ Линниченко И.А. Шах культуре. Вступительная лекция к курсу 1908 года на ОВЖК. – Одесса, 1910. – 14 с.
- ⁷¹ Русская школа. – 1911. – № 9. – С. 42–43.
- ⁷² Линниченко И.А. Oleum et laborem peridi // Единая Русь. – 26 сентября. – 1919.
- ⁷³ Лекция проф. И. Линниченко // Одесские новости. – 1914. – 17 октября.
- ⁷⁴ Линниченко И.А. Oleum et laborem peridi // Единая Русь. – 26 сентября. – 1919.
- ⁷⁵ СПб АРАН. – Ф. 134. – Оп. 3. – Спр. 849. – Арк. 22, 102–103.
- ⁷⁶ ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 135. – Арк. 11.
- ⁷⁷ Там само. – Спр. 76. – Арк. 1–3.
- ⁷⁸ Линниченко И.А. Альфред де Мюссе – Одесса, 1910. – С. 12.
- ⁷⁹ Линниченко И. В.О. Ключевский. – Одесса, 1911. – 9 с.; Він же Н.И. Костомаров. – Одесса, 1910. – 16 с.
- ⁸⁰ ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 35. – С. 341. – Ар. 2, 9.

- ⁸¹ Отчет о состоянии и деятельности Новороссийского университета за 1903. – Одесса, 1904. – С. 180.; Отчет... за 1904–1908. – Одесса, 1909. – С. 72.
- ⁸² ДАОО. – Ф. 334. – Оп. 5. – Спр. 3. – Арк. 23.
- ⁸³ СПБ АРАН. – Ф. 134. – Оп. 3. – Спр. 849 – Арк. 152.
- ⁸⁴ ДААРК. – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 62. – Арк. 21; ДААРК. – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 1–11; ДААРК. – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 8–9; ДААРК. – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 168–169; ДААРК. – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 288.
- ⁸⁵ ДААРК. – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 62. – Арк. 20.
- ⁸⁶ Там само. – Арк. 12.
- ⁸⁷ Там само. – Арк. 6.
- ⁸⁸ Там само. – Арк. 10.
- ⁸⁹ Там само. – Спр. 66. – Арк. 48.
- ⁹⁰ Линниченко И.А. А.И. Маркевич. – Одесса, 1904. – С. 10, 13, 16.